

Tarih, mit ve gerçeklik*

Tarihi, insanlığın geçmişi- ni bugüne aktaran bir bilim olarak tanımlamak tarihçiliğe uzak düşen nahif bir tanımlamadır.

Geçmiş ve tarih birbirleriyle tamı tamına uyuşmayan, uyuşması da çok güç olan iki kavramdır. Geçmiş, tarihin oldukça ham bir malzemesidir. Tarihçi, yaşayan bir kültürün, bir medeniyetin geçmişindeki hangi olaylardan etkilendiğini, hangi olayların o kültür havzasını biçimlendirdiğini bulmaya gayret eder. Bu, bir tür, bilinçaltına inme çabasıdır. Bu durumda tarih, mit ve gerçeklik arasında bir gerilime maruz kalır. Birileri için gerçekliği inşa eden sözcükler ve olaylar, diğerleri için bir mitten ibaret olabilir. Tarih, bu yönüyle, "biz" i ve "ötekiler" i tanımlar.

Bir zenaat olarak tarihçiliğin ustaları ise partikülerlikten sıyrılıp, ekümenik bir tarih anlayışına doğru yönelenlerdir. Bir ulusun, bir kültürün, bir uygarlığın tarihini incelemek, ancak, incelenen yapının yerini dünya tarihi içinde konumlandırmak koşuluyla mümkündür. Aksi, peşin hükümlü bir etnosentrizmi getirir. Bahis konusu edilen ekümenik anlayışa ulaşmak içinse, bugün

hemen hemen terkedilmeye yüz tutmuş dünya tarihi çalışmaları (makro tarihçilik) ile meşgul olmak gerekir.

Tarih ve tarihçilik mesleğine ilişkin denemelerinden oluşan bu kitabında, W. Mc. Neill, yukarıda özetlemeye çalıştığımız tekliflerini içeren metodolojik anlayışına ışık tutmaktadır. Kitap, kendi içinde birbirini tamamlayan üç bölümden oluşuyor. İlk bölüm, tarih, mit ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi irdeliyor. İkinci bölümde ise bir dünya tarihçisinin "Bir Dünya Tarihi Savunması"na şahitlik ediyoruz. Üçüncü bölüm, aynı zamanda anı niteliğini taşıyor. Böylelikle, bir yandan tarih ustalarının görüşlerini, zihin dünyalarını, onlara yöneltilen eleştirileri okurken, diğer yandan da onların çalışma ortamlarını (ya da atölyelerini) daha yakından teneffüs edebiliyoruz. Ancak bu tanıtım yazısında ağırlık, incelenen tarihçilerin görüşlerine verilecektir. Kitabın bölümlenme şekli, bu yazıda da aynı bölümlemeye gitmeyi olanaklı kılmaktadır.

I- Tarih, mit ve gerçeklik

Mit ve tarih, olayların nasıl gerçekleştiklerini bir tür öyküleme biçiminde anlatmaları bakımından birbirleri-

*Bu çalışma, William H. McNeil'in *Mythistory and Other Essays*, The University of Chicago Press, Chicago 1986, 226 s. adlı kitabının tanıtımıdır.

ne oldukça yakındırlar. Bunun yanında, kendi görüşlerini doğru bulan bir tarihçi, bir başkasının çıkarımlarını efsanevi (mitik) olarak görebilir. Bu şekilde gerçeklik ve mit arasında bir ikilem ile karşı karşıya kalınır.

Tarihin ilk defa akademik bir disiplin olarak tesis edildiği ondokuzuncu yüzyılda tarihçiler, bu ikilemi giderecek bir reçetenin varlığına inandılar. Bilimsel kaynak kritiği ile olgulara doğrudan ulaşılacaktı. Dikkatli bir tarihçinin yapması gereken tek şey, bu olguları bilimsel ve anlaşılır bir anlatım içerisinde düzenlemektir. Elbette ki bilim, Newton ve Laplace'ın tüm aklı başında insanlara ispat ettiği gibi, gerçek ve ezeliydi. Ancak yirminci yüzyılın başlarında tarihçiler, bir tarih inşasının öznel yargılar ve entellektüel terimleri içerdiğini ve bunun kaynak kritiğinin de dışında geliştiğini farkettiler. Olgular, ne kadar kesin ve tartışmasız olurlarsa olsun, anlaşılır ve itibar edilebilir bir örgü içerisine yerleştirilmedikçe kronolojik bir katalog olmaktan başka bir şeye yaramazlar. Bunun yanında, verili bir örgü için ancak bazı olgular önemlidir.

Tarihsel kompleksliğin en temel kaynağı, insanların gerek doğaya gerek birbirlerine semboller aracılığıyla tepkide bulunmalarıdır. Bu, insan yaşamına dair herhangi bir kuramın, fiili davranışları değiştirdiği anlamına gelir. Sembollere başvurmak, sonuçta, dışsal gerçeklik ile beşeri tepkiler arasındaki bağı gevşetmiştir. Bu değişkenliğin bedeli ise doğruluğun, elastik ve kesin olmayan bir karaktere bürünmesi olmuştur. Bir insan topluluğunun anlayışı, inançları, geleneği, başkalarına oldukça saçma gelse de, o topluluğu birarada tutan

harç olmakta ve topluluk üyelerinin birlikte hareket etmelerini sağlamaktadır. Ortak doğrular (ya da mitler) olmaksızın hiçbir topluluk kendisini muhafaza edemez.

Birbirleriyle çatışan, çelişen bunca doğrunun girdabında tarihsel doğruluğu nereye yerleştirebiliriz? Kitabın ilk bölümünün temel arayışı bu çerçevede içerisinde gelişmektedir.

Ortak bir geçmiş bilinci, "biz" in kim olduğunu belirleyen güçlü bir unsurdur. W. McNeill'in tanımıyla 'mit-tarih' (mythistory), bir toplumun sabit ve sürekli bir ortak "doğrular" kümesinde toplanmasını sağlayan sınırları tesbit eden elverişli bir araçtır. Bu bağlamda, mit-tarih aslında toplumun kolektif bilinçaltına inmemizi sağlayan yoldur. Eski toplulukların birçoğunun tarihi, hanedan şecereleri ve tanrısal seçilmişlik hikayeleri ile "başlar". Bu yönetenlerin yönetilenler katındaki meşruluğunu sağlamanın en iyi yoluydu. Hristiyanlık tarihi, Adem'in yaratılışıyla başlar ve sahnenin başlıca aktörleri resuller ve azizlerdir. McNeill, ondokuzuncu yüzyıl liberal ve ulusçu tarih yazımının kökenlerinin, teritoryal bir bütün içinde tanımlanan bir devlet dahilinde siyasal özgürlüğün üstün değerine vurguda bulunan Herodotçu Grek modeline uzandığını belirtir.

McNeill, tüm insan topluluklarının övülmekten hoşlandığı iddiasındadır. Bu durumda tarihçiler, betimledikleri toplumun, kendisini görmek istediği gibi gösterirler ve ortaya ideolojiyle harmanlanmış, doğru ve yanlış karışımı bir tarih çıkar. Tarihçiler, "biz" in, aziz tuttuğumuz ilkelere uyduğunu göstermek için olgular

arasında seçmeci bir yol tuttururlar: Herodot'la Özgürleştirik, Agustin'le köleleştik, Marx ile bastırıldık, vs. Sonuç mitiktir: geçmiş, tam da istediğimiz gibi, iyiler ("biz") ve kötüler ("onlar") arasında bir mücadeleye indirgenmiştir.

Yine de, McNeill'e göre, mitler tümüyle zararlı şeyler değildir: rehberlik eder ve insanın, içgüdülerin yerine ikame ettiği bir unsurdur. İyi mitler -yani, tecrübe ile uyumlu, davranış idare edebilecek açıklıkta, itibar edilebilir mitler- insani kazanımların en büyüğü ve en değerlileridirler. Neden bu tür mitler oluşturmazdık? Bundan daha asil bir çağrı bulunamaz. (s. 164-5)

Diğer bir deyişle mitler, gerçekli ile kurdukları olumlu ve barışçıl bağ oranında değerlidirler. Zira, kendilerini yaratan insan topluluğunu yanlış yola sevkedebilirler. Diğerlerini küçümseyen ve bir kenarda bırakan bir portre, insan toplulukları arasında arzulanmayan çatışmalara beklenmedik sürprizlere neden olabilir. Bunun aşırı biçimleri, Hitler Almanya'sında olduğu gibi bir halkı intihar vari davranışlara itebilir.

Bu noktada tarihçinin görevi, bu zorluklara, dar topluluk sınırlarının ötesine çıkmak suretiyle karşılık vermektir. Herodot, hem Hellenlere hem de Barbarlara aynı uzaklıktaydı. Ranke, hem Katalikleri hem Protestanları incelemekte ve doğruyu bulmaya çabalamaktaydı. Rakip toplumlar için mit-oluşturmanın tehlikeli bir oyun haline geldiği çağımızda tarihçilik mesleğinin ahlaki görevi, McNeill'e göre, tüm kompleksliğiyle insani çeşitliliğe yetecek genişlikte

ekümenik bir tarih geliştirmektir. İnsanlık en az bir topluluk ya da bir kültürün sahip olduğu ortak değerler kadar paylaşılabilir doğrulara sahiptir. Bir tarihçinin bunları idrak etmesi, bir kültür dizgesini kavramak kadar kolaydır. Bu kolaylığın kanıtlarına ileride değineceğiz.

McNeill, hakikat, doğrular ve mitler arasındaki tarihsel dengenin sağlam bir epistemolojiyle sağlanabileceği görüşündedir. Bu görüşün temeli, McNeill'in liberal inancında yatmaktadır. Liberal inanç, fikirlerin serbest piyasalarında Hakikatin er geç hakim olacağını savunur. McNeill, bu inancı terketmeye hazır değilse de, doğru ve mitin yanında doğrulardan bahsedilebileceğini ileri sürerek daha mütevazı bir inanç geliştirmekte. Buna göre, bir ideal olarak oldukça hoş gelse de, insan davranış hakkındaki evrensel ve ebedi hakikate ulaşmak, erişilmez bir hedeftir. Bu sosyal bilimler için olduğu kadar, tabiat bilimleri için de geçerlidir. Doğrular, tarihçilerin "kendileriyle aynı bakış açısını paylaşan ve aynı varsayımları kabul eden" insanlara olayları inandırıcı ve anlaşılır bir biçimde izah ettikleri zaman ulaştıkları şeydir. Sonuç en iyi durumda yine 'mit-tarih'tir; zira gerçekliği teşkil eden aynı sözcükler, dünya hakkında farklı varsayımlara ve düzenleyici kavramlara sahip olan başkaları için mitten başka bir anlam ifade etmeyecektir.

Fakat bu, bir mit-tarih ile bir başkası arasında hiçbir fark olmayacağı anlamına gelmez. Bazıları olgulara daha yakındırlar. Bazıları daha geniş bir zaman ve mekanı kuşatır ve dolayısıyla daha geniş bir insan davranış varitesini anlamlandırırlar. Nede olsa

fikirlerin serbest piyasasında da rekabet hakim!

Sonuçta McNeill, tarihsel doğrularına bizzat kendilerinin de tarihsel oldukları iddiasını taşır. Tarihçilerin doğruları da kuşaklar boyunca evrime uğrurlar ve geçmişin bugün kabul gören versiyonları, alan, menzil ve sıhhat bakımından daha üstün olmaları bakımından kabul görürler. Ancak doğrular, hakikat olma yönünde yavaş da olsa sürekli evrilirler. Diğer yandan mit-tarihler, herkesin tek bir inanç kümesini kabul etmediği ve sürekli etkileşimlerin var olduğu bir dünyada uzun vadelik bir hayatta kalma mücadelesi verirler. Tarihçinin görevi, bu rekabetin barışçıl bir ortamda cereyan etmesini sağlamaktır. Bu da, insan topluluklarının etkileşim, karşılaşma ve çatışma noktalarını daha bütüncül bir çerçevede ele alan ve dolayısıyla doğruya daha yakın olan global (ekümenik) tarih ile mümkündür.

II. Dünya tarihine olan gereksinim

Dünya tarihi, önceki zamanlarda, geçmiş; anlamının yegane anlamlı temeli olarak görülüyordu. Hristiyanlar, yaratılış ile başlardı ve bunun akabinde olayları ilahi vahyin çerçevesine yerleştirirlerdi. Geçmişin bu şekilde düzenlenmesi onyedinci yüzyıla kadar sürdü; fakat antik yazmaların gün yüzüne çıkmasıyla, Hristiyan epigine, uymayan farklı bir tarih-yazımı modeli belirledi. Devletlerin tarihini ve birbirleriyle olan etkileşimlerini bir bütün içinde sunan Thucydides ve Tacitus, Augustine'e, meydan okuyordu. Antikiteye dönüşen başlangıcı olan

Rönesans döneminde tarihçiler, Guicciardini ve Machiavelli mesela, tarihlerini sözkonusu antik temele binaen yazdılar.

Onsekizinci yüzyılda, özellikle Fransa'da, Hristiyanlığın evrensél tarih vizyonu, seküler bir görünüm kazandı. İlahi takdirin yerini ilerleme aldı. Elbette ki ilerlemenin nelerden müteşekkil olduğu ve tarihsel olguların kutsal kitaptaki olaylarla nasıl bağdaştırılacağı hususunda farklı görüşler mevcuttu. Fakat önemli olan, Hristiyan tarih anlayışının gözettiği birlik ve lineerlik kavramlarına dokunulmamasıydı. Ne var ki ondokuzuncu yüzyılda, Fransa'nın kültürel ve siyasal önceliğine duyulan tepkiler, ulusçu tarihçilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Yönetimlerin, tuttukları kayıtları bilim adamlarının önüne sermeleri bu gelişmeyi hızlandırdı. Hükümet arşivlerinde gelişen tarih anlayışı sonuçta; ilk defa Almanya'da olmak üzere, akademik bir disiplin olarak tesis edildi. Ondokuzuncu yüzyıl tarihi. modern devletleri ayakta tutan, belgeler üretip onları muhafaza eden bürokrasilerin gözetimindeydi. Hükümet arşivlerine kapanan tarihçiler hiçbir zaman insan yaşamının tüm parametrelerini kuşatamadılar.

Yirminci yüzyılda, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra mikrotarihçilik, alt-topluluklara yöneldi: zenciler, kadınlar, etnik topluluklar vs. Bu durum, mikrotarihçiliğin, ne kadar ayrıntıya inilirse, olgular ne kadar atomize edilirse doğruya o kadar fazla yakınlaşacağı varsayımından kaynaklanıyordu. Ancak süreç bu yönde gelişmedi ve mikrotarih-

çiler, toplumlarına eksik ve aslında muharref bir resim sundular.

Bu noktada McNeill, günümüz toplumlarının dünya tarihine ihtiyaçları olduğu iddiasındadır -özellikle Batı toplumunun. Zira Batı toplumu, ondokuzuncu yüzyıldan tevarüs ettiği etnosentrik tarih anlayışının neticesinde kendisini merkeze alan ve diğerlerini tümüyle görmezden gelme de kıyıda köşede bir yer ayıran bir vizyona bürünmüştür. Hegel'in tarihsel diyalektik içinde öngördüğü Prusya devleti, Karl Marx'ın sınıf mücadelesi, Avrupa'nın tarihsel örgüsü içinde yer bulan ve insanlığın Avrupalı olmayan çoğunluğuna yer bırakmayan kavramsallaştırmalardır.

McNeill, Avrupa-merkezciliğe iki yönden karşı koymaktadır. Birincisi, antropolojik yönden: her kültür, kendi çerçevesinde geçerli ve yaşanabilir. İkincisi, dilbilimsel açıdan: farklı diller farklı kültürler ve dolayısıyla farklı tasavvurlar yaratırlar. Şu halde tarihçilerin dikkatlerini ulusal ve yerel olaylara hasretmeleri yanlıgılara neden olabilir. Tarihçilik mesleği, her ulusal devletin ve daha yerel toplumların yaşadığı, hareket ettiği ve varlığını sürdürdürebildiği ekümenik bir kurgu geliştirmelidir. Ulusal ve yerel tarihi anlamlı kılacak bir bağlama kavuşmak, ancak kültürel etkileşim süreçlerinin nasıl işlediğine ilişkin bir bilinçle mümkündür.

Bu dünya tarihi savunusunda McNeill, uzun vadeli bir süreç olarak Batının yükselişini elverişli bir kanıt olarak görmektedir. M.S. 1500'lerden sonra belirmeye başlayan Batının yükselme sürecinin anlaşılması, global bir tarih anlayışı ile mümkündür.

Buna binaen, bir dünya tarihi, aktarımı türleri ve böyle bir aktarımın sağladığı muhtelif ilişki biçimleri üzerinde odaklanmalıdır.

McNeill'e göre sabit bir rutin dahilinde kendi gelenek ve tekniklerini üretip tümüyle yalıtılmış bir tarzda ancak avcılık-toplayıcılık devresinde mümkündür. Diğer topluluklarla temas, toplumsal değişimin motoru olmuştur. İnsanlık, karşılaştığı ilk kriz olan ekolojik kriz karşısında, uzun bir icat sürecine -aletler, silahlar, ateş, giyecek ve barınak- girdi. Bu kriz ve akabindeki süreç, insan topluluklarının birbirleriyle temasa geçmelerine yol açtı. Bu etkileşim doğal olarak, uygarlıktan henüz nasibini almamış topluluklardan görece bir uygarlığı yaşayan topluluklar yönünde seyretti. Barbarlar da uygarlığın nimetlerinden paylarını almak istiyorlardı!

Ödünç alma ve değişim süreci, ilk uygarlıkların ortaya çıktığı M.Ö. 3000'den sonra hızlandı. Zenginlik ve güç, bu uygarlıkların komşularında ve komşularının komşularında hemen etki uyandırdı. Barbarlar, istila ve fetih olaylarına giriştiler. Medenilere düşen ise kendi toplumlarını ve zenginliklerini dış tehditlere korumak oldu. McNeill'e göre uygarlığın yayılmasının nedeni budur. İnsanlar, uygar toplum yapılarının bahsettiği zenginlik ve güce hasrettiler. Sonuçta, M.Ö. 2000'e gelindiğinde, uygarlığın yetenek dolu yayılışı, Sarı Irmak vadisinden Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan Hindistan ve Akdeniz sahillerine kadar tüm Eski Dünya'nın çehresini değiştirdi.

Avrupalılar da diğer uygarlıklarla en başından beri temas halindeydiler.

Milletlilerin Mısır ve Ön Asya ile olan temasları malumdur. McNeill, eski Grek sanatının köklerinin Mısır heykeltraşlığına uzandığı görüşündedir. Hristiyanlık Çağında da, Asya'ya uzanan kervan ticareti Suriye ve kuzeybatı Çin ile doğrudan bağlar kuruyordu. Sonuç olarak insan topluluklarının karşılaşma noktaları uygarlığın gelişimi açısından anahtar alanlar olarak tebarüz etmişlerdir. Nitekim bu tür karşılaşma alanlarında konumlanan toplumlar uygarlığın liderliğini elde tutan toplumlar olagelmışlerdir. McNeill'e göre, Batının yükselişine bu uzun dönemli perspektiften bakmak gerekir.

Uygarlığın temel dinamiklerine gelince, McNeill'e göre bunlar, icat, ulaşım ve iletişim sistemleri üçlüsüdür. Yeni icatlar, yeni ulaşım ve iletişim yolları oluştururlar. Bunların kesişme noktaları, uygarlığın merkezini oluşturur. Örneğin, M.Ö. 9. yüzyılda savaş süvariciliğinde meydana gelen devrim, bozkır halklarına bir merkezilik kazandırdı. 15. yüzyılda Batı Avrupa'nın gemicilik alanındaki başarıları da benzer bir önemi haizdi. Demiryolları, uçaklar, elektromanyetik iletişim sistemleri, aynı kategoride değerlendirilmelidirler. Bunların her biri kendi zamanlarında eski iletişim ağlarının şeklini değiştirerek kültürel gelişim ve etkileşim modellerini dönüştürmüşlerdir. McNeill'e sözü bırakacak olursak: "Dünya tarihinin merkezi ve özü buradadır. Yerel olayların anlaşılabilceği yapılar işte bunlardır." (s. 82)

McNeill, dünya tarihini ele alan makrotarihçiliğe yöneltilen teknik eleştirilere de cevap verir. Dünya tarihi yazmanın birçok ayrıntıyı gerektireceği fikri McNeill'e çok anlamlı gel-

memektedir. Makrotarihçilik, mühem genellemelere yol açabilir; fakat dünyayı anlaşılabilir kılmanın yolu istesek de istemesek de genellemeden geçer. Kaldı ki tüm temel kaynaklara ulaşırsak bile bu, elimizdeki kayıtlarla kesin doğruları elde edeceğimiz anlamına gelmez. Eldeki kayıtların kendileri dahi gerçekliğin selektif, kodlanmış ve yorumlanmış temsilleridir. Ondokuzuncu yüzyıl arşiv tarihçiliğine gelince, McNeill, yönetsel bürokrasiler dahilinde aktarılan mesajların, dikkate almamız gereken iletişim ağının ancak küçük bir bölümünü oluşturduğu görüşündedir.

Geniş ölçekli tarih modellerinin, en az küçük ölçekli modeller kadar gerçek olmadıkların kim iddia edebilir? McNeill, tarihsel modellerin birer haritaya benzeterek mikro tarihçilere cevap verir:

Nasıl ki bir harita gerçekliğin tam bir kopyası değil de ilgili araziden seçilmiş özelliklerin şematik bir temsili ise, tarih de gerçekten neler olduğunun tam bir kopyası değil, fakat potansiyel olarak sonsuz ve bütünüyle ele geçmeyen karmaşık bir bilgi yığını düzenleyen, anlaşılır kılan bir inşadır. (s. 101) ... insanlar, dünyayı anlaşılır kılmak için, lüzumsuz olanları bir kenarda bırakmak suretiyle önem arzeden şeylere odaklanmakla her zaman mit-yaratıcı olmuşlardır. Eğer tarihçiler evrensel mit-yapıcılık rolünü üstlenmezlerse... elbette ki başkaları bu boşluğu doldurmak için harekete geçeceklerdir. (s. 91)

III. Tarih zenaatının ustaları

Kitabın son bölümünde, McNeill, birer makrotarihçi olarak gördüğü dört tarihçiyi incelemektedir. Lord Acton,

Carl Becker Arnold J. Toynbee ve Fernand Braudel, McNeill'e göre bu tarihçiler, bütüncül bir çabayı gözetmiş ve geçmişi anlaşılır bir tasavvur içinde incelemişlerdir. Her biri ileride göreceğimiz gibi kendilerini bazı sınırlardan kurtarabilmiş tarihçilerdir.

Acton, kendisinin tayin etmediği bir paradoks içindeydi. Ulusçuluğun yükseldiği bir çağda hem bir İngiliz hem bir kozmopolitan bir katolik aristokratıydı. Yaşadığı yıllarda (1834-1902) Roman Katolik Kilisesi ile Liberal düşünce arasında derin görüş ayrılıkları hakimdi. Papa IX. Pius, Katolik Hakikat ile Liberal "Biat" arasında kalınca bir çizgi çizerken, hemen hemen tüm liberaller, Roman Katolik Kilisesini ilerlemenin önündeki başlıca engel olarak görüyorlardı. Acton ise her iki si arasında bir tercih ile karşı karşıya gelmek istemiyordu.

Oxford ve Cambridge'ten kabul görmeyen Acton, Münih'e gitti ve orada Katolik rahip ve tarihçi Profesör Ignaz Döllinger ile çalışmaya başladı. Almanya'da yedi yıl kalan Acton, orada şunu farketti: Kilise, tıpkı diğer kurumlar gibi, *ilelebet aynı kalma-
mıştı*. Yüzyıllar boyunca önemli değişmelere maruz kalmıştı ve bunun gelecekte de olması pekala mümkündü. Acton inanıyordu ki *doğru* bir biçimde *anlaşıldığında* Katolik hakikat ile insan hürriyeti (liberty) çatışmak bir yana birbirine bağımlı iki kavramdı. Evrensel ve özerk bir Kilise, anayasal özgürlükleri yönetsel keyfi-liklere karşı koruyabilir ve aşırılıklara bir çizgi çekebilirdi.

1870'ten sonra Acton kendisini, tasarladığı fakat yazamadığı çalışmasına, "The History of Liberty", hasreder.

Yazamamasının nedeni, McNeill'e göre Acton'ın tüm kaynaklara ulaşma çabasıydı. Acton kendi moral değerleri ile entellektüel çizgisini birleştirme gayretindeydi. Ona göre, Hakikati bilen "içten" tarihçi, eylemlerini betimlediği insanların ahlaki düşüklüklerini ve suçlarını yargılamak durumundaydı. Bu şekilde Acton, Hristiyanlık öğretisinin Tanrı'ya yüklediği rolleri tarihçiye bahşediyordu. Âlim-i mutlak ve nihai yargılamak. Özgürlük yolunda sürekli engeller çıkarmış geçmiş yöneticiler, tiranlar vs. tarihçinin evrensel adalet esası önünde eğilmeliydiler.

Ancak bu kurguya Acton'ın kendisinin bile ikna olması zordu. İnsanlık tarihi sonuçta özgürlüğün tarihi olmaktan uzaktı. Amerikan ve Fransız Devrimlerinin akabindeki savaşlar Acton'ın umudunu iyice söndüren verilerdi. İngiliz liberalliği ise Kanall'ın tuzlu sularını bir türlü aşamamıştı.

Yine de, McNeill'e göre, Acton'ın önemi yadsınamaz. Acton, İngiltere'de Alman tarihsel metodunun yerleşmesini sağlayan kişiydi. The Cambridge Modern History'nin editörlüğünü yaparken İngiliz, Amerikan ve Kıta Avrupası tarihini ortak bir bütün olarak görmeye çalışan ilk kişiydi. Bu sentezin üzerine de tarihin Whig yorumunu-yani, tüm insanlığın İngiliz anayasal liberalliği yönünde seyrettiği görüşünü-yerleştiriyordu.

Amerikalı tarihçi Carl Becker, McNeill'in üniversite hocasıydı. Becker, McNeill'e göre büyük sorunlarla uğraşıyordu. Hürriyet ve eşitlik, ilerleme ve iktidar, özgürlük ve sorumluluk. Ayrıntıya batmış ve resmin bütü-

nünü göremez hale gelmiş bir tarihçilik uğraşısı onu fazlasıyla rahatsız ediyordu.

Becker modern tarihi üç bölümde inceler:

a) devlet inşasının ve güç dengesinin hakim olduğu “krallar ve asiller çağı”,

b) özgürlük ve demokrasi gelişiminin eski siyasal mücadele formlarına yeni bir anlam kazandırdığı “siyasal devrim çağı”,

c) bilimin ve makinaların insani yaşam koşullarını değiştirdiği ve çeşitli çatışmalara yol açtığı “sanayi devrimi çağı”. Hikaye, Avrupanın “dünyayı demokrasi için emin bir hale getirmek için” alabora olduğu I. Dünya Savaşıyla karmaşık bir sona ulaşır.

McNeill'e göre, Becker'in modern Avrupa tarihi ile ilgili şemasında üç önemli nokta mevcuttur. İlki, Becker'in Amerika'nın ulusal tarihinin Atlantik'teki köklerini bulma çabasıydı. Avrupa tarihinin önemi, Amerikan ulusu için yadsınamaz. Amerikan Devrimi'ni ancak Avrupa'daki köklerine ulaşarak anlayabildik. Bu da karşımıza ikinci önemli noktayı çıkarır: modern Avrupa'nın tarihi kahramanı, Anglo-Saxon tarih geleneğinin savunduğunun aksine İngiltere değil Fransa'ydı. Amerikan ulusu, mücadelesini İngilizlere karşı vermemiş miydi? Fransız devrimini ortaya çıkaran düşüncelerin Amerikan Devrimi'ndeki etkisi nasıl ihmal edilebilirdi?

Üçüncü önemli nokta, McNeill'e göre, Becker'in tarihi sekülestirmek suretiyle modern tarihi demokratikleştirip ona genişlik kazandırmasıydı. Dinî lüzumsuz bir miras olarak gö-

rüyordu. Protestanlar, Katolikler ve Yahudiler arasındaki sürtüşmeler, geçmişin çöplüğünde kalmalıydı. Becker'in Modern Tarihinin sekülerizmi, Amerikan Katolikleri ile Yahudilerinin bu “demokratik, bilimsel ve sanayileşmiş medeniyet”te kendilerini evde hissetmelerini sağlayacak bir etkendi.

Becker'in Wilham McNeill'e öğrettiği iki şey vardı: tarihte mutlak doğru erişilmez bir şeydir çünkü tarihçi, geçmiş ile bulgularını istese de istemese de kendisi şekillendirir. Tarihçinin düşüncesi, diğer herkes gibi, tevarüs ettiği kavramlar tarafından yönetilir. Tecrübe ve yorumlanmış şemalar, tarihçiyi çevreleyen düşünce iklimini oluşturan en temel iki unsurdur. İkinci noktaya gelince, reformcular ve devrimciler, eskiyi kötüleyip yeni bir düşünce örgüsü ikame etmeye en fazla can atıkları zamanlarda dahi kendilerinden önceki düşünce modellerini tümüyle terkedemezler. Zira, birbiriyle savaşmak için olsa bile insanların ortak bir zemine ihtiyaçları vardır.

McNeill, Becker ile farklılaşan yönlerini iki isme -Toynbee ve Braudel borçludur. Toynbee çok kritik bir zaman kesitindeydi. Dünya iki savaş yaşamıştı. İnsanlık büyük bir tahribata uğramıştı. Tarihe, hürriyet ve adaletin ilerlemesi şeklinde bakanlar acı bir hayalkırıklığı içerisindeydiler. Sonuçta liberal tarih yorumu yerini döngüsel (cyclic) yoruma terketmek üzereydi. Makro tarihçilerin sahnedeki yerlerini alma zamanıydı. Almanya'da Oswald Spengler, İngiltere'de Arnold J. Toynbee bu uğraşın başlıca sürükleyicileriydi.

McNeill, Toynbee ile Thucydides arasında zarif bir bağ kurar -tabii ki 20. yy ile MÖ 5. yüzyıl arasındaki benzerlik nedeniyle. Thucydides, Atina toplumunun zayıflayışını açıklamaya çalışıyordu. İyonyalı tabiat felsefecileri, tıpkı modern bilimadamları gibi, kapılarını İlahi Takdir'e kapatmışlardı. Günümüz arşivci tarihçilerine benzeyen sofistler Atina'nın içinde bulunduğu krizin farkında bile değildiler. Frances Oxford'un **Thucydides Myth-History**'u McNeill'in Thucydides tarihinin temelini oluşturan dinsel motifi farketmesini sağlamıştı. Adeta Olympus tanrılarının yerine geçen Hubris ve Ate (gurur ve yıkıcı saldırganlık) Atina'nın içinde bulunduğu çıkmazın nedenlerini açıklayan başlıca sözcük)lerdi.

1930'larda, dünyanın kimsenin istemediği bir savaşa sürüklendiği bir zamanda Toynbee'nin döngüsel tarih anlayışı insanlara bunun kaçınılmaz bir son olduğunu fısıldıyordu. Bir medeniyetin çevrimi tamamlanmak üzereydi. Toynbee'ye göre bu zaten hep böyle olmuştu. Avrupalılar dünyanın ve uygarlığın yalnızca kendilerinden ibaret olmadığı görmeliydiler. Sömürge ülkelerindeki başkaldırıların bunun en açık yansımasıydı.

A Study of History, başka medeniyetlerin -Çin, Japon, Hint, İslam çevrimlerini ele alan ve dolayısıyla Avrupa merkezçiliğe kafa tutan bir abideydi. Geçmişe evrensel bir perspektiften bakmayı McNeill'e kazandıran Toynbee olmuştu. Ancak medeniyetlerin kapalı bir daire içinde telakki edilmesi, McNeill'e tatminkar gelmiyordu. McNeill, teknolojik,

ekolojik ve maddi ihtiyaçların insan toplulukları arasında çeşitli karşılaşmaları, çatışmaları, dayanışmaları yaratan başlıca unsurlar oldukları inancındaydı. Toynbee'nin Calvinist teolojiye bağlılığı onu yükseklerle, Tanrı katına, çekiyordu; oysa McNeill tozlu toprağı eşelemek, enerji ve madde akışının insan yaşamını nasıl etkilediğini anlamak istiyordu. Bunun için aşağıya inmek gerekiyordu. Bunu sağlayan isim ise, Fransız Annalists okulunun üstadlarından Fernand Braudel idi.

McNeill'in Annaliste düşünce dünyasına girişi Marc Bloch ile olur. Kendi kitabı *The Rise of the West*'i yazdığı yıllarda ise Braudel'i tanıır. McNeill, kitabını yazmak için başvurduğu eserler arasında en fazla etkilendiği eserin *La Méditerranée* olduğunu belirtir. McNeill, Braudel'in çağdaş tarihçilerin en önemli siması olduğu kanısındadır.

McNeill, Akdeniz'in özellikle birinci bölümüne hayrandır. Braudel, burada insan coğrafyasını yetenek dolu bir biçimde keşfeder, Akdeniz yaşamının dinamiklerine ilişkin kavramlara yepyeni derinlikler kazandırır. McNeill'e göre Braudel, Bloch'un Akdenize dair analizlerinin ilerisindeydi. Olaylar anlatımındaki zengin detay ve betimlemelerin yanısıra Fransız ulusal sınırlarını aşp Akdeniz topraklarını bir bütün içinde ele alması bunun en belirgin kanıtıdır.

McNeill'e göre, Braudel'in eserinin yapısını belirleyen üç temel kavram vardı: *langue duree* (uzun dönem), *conjuncture* (konjonktür) (buhran) ve *èvenement* (çevre). McNeill'i özellikle cezbeden kavram *langue*

dureè oldu. Düşünce ve eylem arenasına yeni bir şeylerin girip de eski düşünme, etkileşme ve üretme biçimlerini değiştirmesiyle ortaya çıkan kritik sismik değişimler, tarihi anlamının anahtarıydı. Braudel'in kitabı da böylesi bir değişime odaklanmıştı: onyedinci yüzyılın hemen başlarında Akdeniz üstünlüğünün Kuzeybatı Avrupa'ya kayması.

Braudel'in buhranlarına gelince, McNeill bunların ekonomik temelli dalgalanmalar şeklinde tezahür etmelerinden rahatsızdır. Hele yarım yüzyıl küsur süren şu Kondratieff dalgalarını iyice gizemli bulmaktadır. McNeill, dinsel, siyasal, ailevi ve diğer ekonomik-olmayan davranış biçimlerinin bağımsız olmasalar da özerk oldukları inancındadır. Elbette ki kimse, yiyecek ve diğer maddi destekler olmadan uzun yaşayamaz. Ancak asgari yaşam koşulları altında insanlar farklı farklı davranış çizgileri oluşturma yetisine sahiptirler ve bunu görenek ve bilinçli seçim doğrultusunda yaparlar. Ortaya çıkan kültürel çeşitlilik de bu şekilde ekonomik düzeni etkiler. Yine, McNeill ve banın (*Plagues and Peoples*) tarihini yazarken, Braudel'in ekonomik buhranlarının kendi şemasında yer alamadıklarından bahseder.

Braudel'in ikinci büyük çalışması *Civilisation Matérielle*, McNeill aç-

sından tam bir hayal kırıklığı olmuştur. İkinci kitap bir dünya tarihidir ve Braudel'in Akdeniz dünyasını betimlemede etkilice kullandığı titiz teknik, daha az aşına olunan Doğu Asya, Hindistan, Afrika ve Amerika'ya uygulandığında tüm büyüsunü kaybetmişti. Tarihini oluşturmak için kaydettiği olaylar tuhaf ve karmaşıktı. İnandırıcı bir bütün yoktu. Braudel'in yaşamın maddi olmayan katmanlarına -Avrupalı olmayan halkların kendi geçmişlerinden tevârüs ettikleri kültürel tercihler ve uylarımlara- kayıtsız kalışı, bunun başlıca sebebiydi. Kendisini maddi hayat ile sınırlaması, onu diğer birçok insan gerçeğinden uzaklaştırmaktaydı.

McNeill, monde Braudellien'den üç sonuçla ayrılır. İlki Braudeli mekan hissi ve toplumun kendi fiziksel çevresine ekolojik ve coğrafi uyumuna dikkat çekmek, arzuya şayan bir durumdur. İkincisi Braudel'in buhranlarının da zihnimizde iyice yer etmesi gerekir. Ancak bu duyarlılıkları, insan deneyimi ve davranışının bilinçli katmanlarını ihmal etme pahasına edinmek bir kayıp olacaktır. Üçüncüsü Braudel'in herşeyi ekonomik ve piyasa ilişkilerine indirgeme eğilimi ise, karşı çıkılması gereken bir peşin hükümdür. McNeill'e göre ihtiyacımız olan şey, Braudel'in öğrettiklerini yapıcı bir yanlış-anlama sürecinden geçirmektedir.